

УДК 340 (094)+347.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.5>

СПЕЦИФІКА ГЕНЕЗИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ОКРЕМИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТ.

Міхневич Л.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана
michnevisch@kneu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4774-079X>

Міхневич Л.В. Специфіка генези авторського права на окремих українських територіях у міжвоєнний період ХХ ст.

Стаття присвячена особливостям законодавчого забезпечення авторського права на землях Східної Галичини, Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття у міжвоєнний період ХХ ст. Обґрунтовується теза про те, що єдиного підходу для регулювання авторського права на цих територіях не існувало, так само, як не було й єдиної системи законодавства у сфері інтелектуальної власності, адже ці землі в той час перебували в правовому полі Польщі, Румунії та Чехословаччини, а ще раніше – Австро-Угорської та Російської імперій.

Виявлено, що правова регламентація охорони авторського права у міжвоєнний період формувалася під впливом європейських та національних правових традицій. Встановлено, що румунське законодавство, яке поширювалася та територію Північної Буковини та Бессарабії, ґрунтувалося на консервативних підходах, тож новий закон Румунії (1923 року) опирався на пропріетарну концепцію та тяжів до австро-угорської нормотворчої практики охорони авторського права. У Закарпатті діяв чехословацький закон про авторське право (1926 року), у якому хоч й були уніфіковані норми авторського права чеської, словацької та закарпатської частин держави, але за основу був взятий австрійський авторський закон 1895 року. Тоді як іншою була ситуація в Східній Галичині, яка увійшла до складу Польщі. Польська влада пішла шляхом розробки якісно нового, досить прогресивного закону у сфері авторського права (1926 року). Втім, у всіх трьох випадках, законодавець опирався на міжнародні стандарти, закріплені у Бернській конвенції про охорону літературної та художньої творчості 1886 року.

Виявлено, що позитивними тенденціями регулювання авторського права були поширення конвенційних принципів: подвійної природи авторських прав, презумпції авторства, єдності та винятковості авторського права, взаємності правової охорони прав автора та незмінюваності твору.

Зроблено висновок, що законодавство про авторське право в західних регіонах відповідало міжнародній охороні авторських прав та високому рівню правової культури. Це дозволило українській спільноті цих територій значно раніше, ніж на інших українських землях, долучитися до правових цінностей та сформуванню повагу до автора і його інтелектуальної праці.

Ключові слова: майнові права автора, особисті немайнові права автора, презумпція авторства, принцип єдності та винятковості авторського права, принцип взаємності, принцип незмінюваності твору.

Michnevisch L. Specific of copyright law development in certain ukrainian territories in the interwar period of the 20th century.

The article is devoted to the characteristics of the legislative provision of copyright law in the lands of Eastern Galicia, Northern Bukovyna, Bessarabia, and Transcarpathia in the interwar period of the 20th century. The thesis is substantiated that there was no single approach to copyright law regulation in these territories, just as there was no single system of legislation in the field of intellectual property because at that time these lands were in the legal field of Poland, Romania, and Czechoslovakia, and even earlier – the Austro-Hungarian and Russian empires.

It was revealed that the legal regulation of copyright law protection in the interwar period was formed under the influence of European and national legal traditions. It was established that the Romanian legislation, which extended to the territory of Northern Bukovina and Bessarabia, was based on conservative approaches, so the new law of Romania (1923) was based on the proprietary concept and gravitated to the Austro-Hungarian law-making practice of copyright law protection. The Czechoslovak copyright law (1926) was in effect in Transcarpathia, which, although the copyright laws of the Czech, Slovak, and Transcarpathian parts of the country were unified, was based on the Austrian copyright law of 1895. Whereas the situation in Eastern Galicia, which became part of Poland, was different. The Polish authorities followed the path of developing a qualitatively new, rather progressive law in the field of copyright law (1926). However, in all three cases, the legislator relied on international standards established in the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of 1886.

It was found that the positive trends in copyright law regulation were the distribution of conventional principles: the dual nature of copyright, the presumption of authorship, unity, and exclusivity of copyright law, mutual legal protection of the author's rights, and the immutability of the work.

It was concluded that the legislation on copyright law in the western regions corresponded to the international protection of copyright law and a high level of legal culture. This allowed the Ukrainian community of these territories to join legal values and to form respect for the author and his intellectual work much earlier than in other Ukrainian lands.

Key words: property rights of the author, personal non-property rights of the author, presumption of authorship, the principle of unity and exclusivity of copyright, the principle of reciprocity, the principle of immutability of the work.

Постановка проблеми. Вивчення історичного досвіду законодавчого забезпечення сфери авторського права на українських землях є необхідним для удосконалення сучасної системи правового регулювання інтелектуальної власності в Україні. У ХХ ст. через геополітичні причини українські території в різні часові проміжки перебували у складі різних держав. Тож, очевидно, що говорити про існування уніфікованої системи українського законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності, так як і загальних підходів до правового регулювання авторських правовідносин в той час не доводиться. Проте поєднання правових традицій тих держав, яким підпорядковувалися українські території, сформувало унікальність історичної генези вітчизняного інституту авторського права. Це дозволяє згенерувати власну, історично обґрунтовану концепцію розвитку авторського права, адаптовану до міжнародних стандартів, яку нині формує Україна. Це є вкрай важливим для ідентичності українського права. Очевидно, що першооснови цього самобутнього розвитку закладалися в ХІХ–ХХ ст., тож без перебільшення, цей історичний досвід заслуговує на увагу задля **удосконалення сучасного національного авторського законодавства.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні пошуки з питань регулювання інституту авторського права не були обділені увагою учених. Проте, зустрічаються лише поодинокі праці, присвячені питанням правової охорони авторського права та її поступової трансформації в західних та південно-західних регіонах України в різні часові проміжки. Одним із перших стало дослідження Г. В. Довгань, яка вивчала охорону прав інтелектуальної власності в Галичині, коли ця територія у 1920-1930 роках підпорядковувалася Польщі [1]. Румунську, польську та **чехословацьку моделі правового регулювання інтелектуальної власності досліджував В. А. Іващенко [2; 3; 4]. Тоді як порівняльного дослідження особливостей** законодавчого забезпечення авторського права на цих українських територіях у міжвоєнний період ХХ ст. не виявлено.

Метою статті визначено історико-правове дослідження особливостей законодавчого регулювання авторського права, відповідно до нормативних актів, які діяли на українських територіях, що входили до складу різних держав в міжвоєнний період та виявлення, на основі їх аналізу позитивних тенденцій генези інституту авторського права.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що правове регулювання сфери інтелектуальної власності в окремих українських регіонах відбувалося з урахуванням правових традицій та особливостей законодавства тих держав, до складу яких входили ці території. Так, у ХІХ–на початку ХХ ст. авторське право на етнічних українських землях розвивалося нерівномірно. Там, де діяли закони Австро-Угорської імперії, які були тісно пов'язані з європейською правовою традицією взагалі та традицією захисту права власності зокрема, створювалися сприятливі умови для збереження української ідентичності та формування у середовищі українства усвідомлення необхідності правової

охорони прав інтелектуальної власності [5, с. 59]. Тоді, як на підконтрольних Російській імперії землях, авторське законодавство, хоч і з певним запізненням розвивалося тим же шляхом, що й у європейських країнах, проте вирізнялося жорсткою уніфікацією правових норм, імперською політикою та каральною цензурою щодо всього українського [6, с. 16]. Згодом, через геополітичні причини, викликані Першою світовою війною, землі Східної Галичини, Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття опинилися під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини. Тож в окремих українських регіонах у різний час чинними були австрійські, угорські, польські, румунські та російські закони, які вплинули на формування особливостей авторського права на цих територіях.

Оскільки західноукраїнські землі тривалий час перебували у правовому полі імперії Габсбургів, то українці цих земель, як і європейці розвивали правову культуру та плекали інтерес і повагу до права. Водночас новоутворені держави застосовували авторське законодавство, основу якого склали принципи та норми Бернської конвенції про охорону літературної та художньої творчості 1886 р. (далі – Бернська конвенція). Вочевидь, що рівень захисту авторських прав у цих регіонах переважно відповідав міжнародній охороні. Утім у кожній державі, до складу якої увійшли етнічні українські землі, була своя специфіка законодавчого закріплення авторського права, яка формувалася під впливом не лише особливостей законодавчих норм окремої країни, а й її державної політики, правової системи та загальноєвропейських культурних процесів.

Так, Східна Галичина увійшла до складу Польщі. Оскільки Польща утворилася об'єднанням раніше поділених між Австро-Угорською і Російською імперіями територій, то національного авторського законодавства вона не мала. Робота по розробці польського закону про авторське право розпочалася вже у 1919 р. Зазначимо, що Польща не скористалася а ні нормами правових актів держав-попередниць, а ні їх правовими традиціями, а сформувала власне законодавство, в основу якого поклала міжнародні стандарти. Вже у січні 1920 р. Польща приєдналася до Бернської конвенції, а 29 березня 1926 р. був прийнятий закон «Про авторське право» (*Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskiem*) [7]. Цей акт закріплював, як традиційні для того часу, так і нові прогресивні норми авторського права. Закон регулював досить широке коло питань: давав перелік об'єктів авторського права, визначав його предмет, характеризував суб'єктів, регламентував обмеження авторського права, порядок використання творів, строки правової охорони авторського права та умови договірних відносин, встановлював санкції за порушення авторських прав.

Загалом польський закон був прогресивним документом, з низкою доктринальних новел. Законодавчими новаціями для Східної Галичини були його окремі положення. Так, законом були затверджені основні конвенційні принципи: подвійна природа авторських прав, презумпція авторства, принцип недоторканності немайнових прав автора, позатериторіальний принцип та принцип взаємності правової охорони прав автора. Предметом авторського права закон визнавав результати духовної діяльності, яка мала ознаки особистої творчості [2, с. 97]. Об'єкти були класифіковані на групи: самостійні, несамоствійні, похідні твори, а новим об'єктом стали кінематографічні фільми. Допускалося використання творів без дозволу автора, однак існувала законодавча заборона змінювати твір та обов'язок робити посилання на автора. Документ врегулював строки дії авторського права, які порівняно зі строками попереднього австро-угорського закону були збільшені з 30 до 50 років (відтоді строк відповідав нормам Бернської конвенції). Водночас запроваджувався диференційований підхід, де, окрім загального, діяли скорочені строки для охорони фототворів – 10, творів кінематографа та механічно змінених музичних творів – 20 років.

Окрема увага була приділена передачі авторських прав, підставою якої були юридичні акти (договір, заповіт, спадкування за законом). Нормативно були закріплені письмова форма видавничого договору та інші істотні умови. Окремі види договорів, наприклад, агентський договір та договір на публічне виконання фільму були правовими новелами для тодішньої практики регулювання авторських відносин. Як і сьогодні, особисті немайнові права автора визнавалися недоторканими, тож не були предметом договірних відносин, хоча акт ще не містив чіткого переліку цих прав. Окрім того, польський авторський закон, значно розширив як цивільну, так і кримінальну відповідальність за порушення авторського права, увівши поділ санкцій за порушення майнових та окремо особистих немайнових прав автора. До того ж, саме авторським законом, а не кримінальним, були закріплені кримінальні санкції. Цим самим була започаткована польська традиція законотворчості, яка зберігається й до нині у польському законі «Про авторські і суміжні права» (*Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*) (Розділ 14) [8]. Польський закон «Про авторське право» від 29 березня 1926 р. зазнав незначних змін у квітні 1935 р. та був чинним на території Східної Галичини до 1939 р. – часу її приєднання до СРСР. Дія цього

закону сприяла залученню галичан до європейської правової культури та, щонайменше, сформувала стійку звичку шанувати авторські договірні відносини.

Північну Буковину та Бессарабію у 1918 р. анексувала Румунія. Тож на ці українські території поширювався вплив румунських законів, які також мали свої особливості. По-перше, Румунія, на відміну від Польщі, ще з XIX ст. мала власне законодавство про авторське право, яке формувалося паралельно з законодавством європейських країн та було досить близьким до австрійської моделі охорони авторського права. По-друге, на українських територіях, до часу їх входження до складу Румунії, діяли правові системи двох держав: Австро-Угорської та Російської імперій, яким раніше належали Північна Буковина та Бессарабія відповідно. Тож буковинська спільнота сповідувала сталі правові цінності та повагу до права, натомість населення Бессарабії, маючи нижчий рівень правової культури, з певним запізненням долучилося до європейських правових традицій.

Загалом оновлене законодавство Румунія напрацювала вже у 1920-х р. Закон «Про літературну та художню власність» (Lege nr. 126 din 28 iunie 1923 asupra proprietății literare și artistice) був прийнятий 28 червня 1923 року [9]. Приєднання ж до Бернської конвенції відбулося у 1926 році [3, с. 12]. Насамперед зазначимо, що для Румунії характерною була консервативність законодавства, тож закон, попри свою схожість із попереднім румунським актом, був специфічним. Так, відповідно до пропріетарної концепції авторського права, закон охороняв право на літературну і художню власність, як виключне право на публікацію, відтворення, продаж, використання твору та передачу його іншим особам за заповітом [9]. Основні питання, які регулював закон були традиційні як для європейського, так і колишнього російського імперського авторського законодавства: об'єкти права, межі та терміни дії охорони, правила правонаступництва, засоби захисту порушених прав. Відмінною була структура закону, адже він не мав окремої норми з переліком об'єктів, а присвячував їм окремі розділи, об'єднуючи їх за певною особливістю. Так, наприклад, можна класифікувати об'єкти за видами творчої діяльності (літературні, драматичні, музичні, художні твори), за авторством (анонімні, псевдонімні, посмертні, спільного неподільного та часткового співавторства), за специфікою створення (самостійні, несамостійні, похідні) та ін. Цікаво, що фототвори, які тоді були новелою авторських законів сусідніх держав, не згадувалися румунським законом як об'єкти охорони авторського права, а твори кінематографа розглядалися лише як механічні засоби відтворення літературного твору.

Втім, найсуттєвішою своєрідністю цього закону було закріплення: по-перше, принципу національного режиму, тобто визнання авторських прав для іноземців на тих же умовах, що й для румунів; по-друге, виникнення права захисту авторських прав незалежно від виконання автором будь-яких формальностей. Водночас закон, хоч і опосередковано, але закріплював не лише майнові, а й немайнові авторські права, зокрема передбачав існування у спадкоємців автора «морального права контролю», запобігаючи спотворенню твору задля дотримання репутації автора, тобто закладалися підвалини для формування одного із основних немайнових прав автора – недоторканності твору. Строк дії авторського права відрізнявся від існуючої міжнародної практики, але відповідав австрійській традиції: 30 років з дня смерті автора. Він був загальним для всіх об'єктів. Цікаво, що всі порушення авторського права розглядалися законом як злочини, які каралися відповідно до санкцій Кримінального кодексу Румунії. Саме цей закон діяв на території Північної Буковини та Бессарабії до їх анексії у 1940 р. СРСР. Його поширення вплинуло на формування в середовищі української спільноти Північної Буковини та Бессарабії поваги до основних принципів: національного режиму захисту авторських прав, поширення захисту авторських прав з моменту створення твору, недоторканності твору.

Закарпаття у 1918 р., після розпаду Австро-Угорської імперії, стало автономним округом Чехословаччини. Захист авторських прав на чеських землях мав давню історію, адже з XIX ст. чинними тут були австрійські закони. На Закарпатті ж, що підпорядковувалося Угорському королівству застосовувалося угорське авторське законодавство, яке, щоправда, було практично ідентичним австрійському [4, с. 45]. Після утворення Чехословаччини та приєднання її до Бернської конвенції (1921 р.) постало питання про уніфікацію законодавства для всіх (закарпатської, словацької, чеської) частин держави. Тож 24 листопада 1926 р. був прийнятий закон «Про первинне право на літературні, художні та фототвори (про авторське право)» (Zakon o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým (o právu autorském)) [10]. За основу акту був взятий австрійський закон 1895 р., тож за структурою та колом регульованих питань, він був досить близьким австрійській законотворчій практиці. Акт давав юридичне визначення творів літератури та мистецтва, поняття автора, передачу та обмеження виконання авторського права, деталізував зміст авторського права на твори літератури

та мистецтва, розкривав право на вільне використання творів, регламентував тривалість авторського права, визначав порушення та засоби захисту авторських прав. Водночас чехословацький закон був сучасним документом, тож його норми були адаптовані до міжнародної практики охорони авторських прав.

Серед особливостей цього закону варто назвати кілька суттєвих принципів: а) принцип єдності та винятковості авторського права; б) принцип територіальності охорони творів; в) принцип взаємності охорони прав іноземних авторів. Цікаво, що закон встановлював фіксацію зовнішньої форми авторського права на певному матеріальному носії, тобто юридичним фактом була публікація (видання твору), а не момент його створення. Закон не давав вичерпного переліку об'єктів, залишаючи можливість його розширення. Окрім регулювання питань про псевдонім, анонімність, співавторство, закон встановлював поняття творця твору та право на справжнє ім'я. Як і в румунському законі, цінною була норма про незмінюваність твору для збереження його «респектабельності і цінності», що нині відома як особисте право автора на недоторканість твору. Щодо строку дії права, то а акті не використані австрійські норми, а строки визначені відповідно до Бернської конвенції – 50 років.

Закон мав й певні особливості щодо відповідальності за порушення авторських прав. Так, втручання в авторське право визнавалося або як проступок (м'який вид злочину), або власне як злочин. Позови про усунення порушень могли подавати автор, його правонаступники або корпорації, діяльність яких включала захист творів. Вже у 1936 р. закон був змінений новим актом, серед новел якого з'явилися питання охорони творів, що транслювалися по радіо, питання колективного управління тощо. Однак поширення цих норм на Закарпатті вже не мало такого впливу, а згодом ці території були анексовані СРСР.

Висновки. Отже досвід правового регулювання авторського права на українських територіях, які входили до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини заслуговує на увагу, оскільки ці території більш тісно інтегрувалися в міжнародні механізми захисту інтелектуальної власності. Практика застосування польського, румунського, чехословацького законів на українських землях насамперед забезпечила охорону прав українських авторів згідно з положеннями Бернської конвенції. Відтак тут значно раніше, ніж в інших регіонах України, сформувалося усвідомлення у необхідності дотримання норм міжнародних договорів у сфері авторського права. Тоді як території підконтрольні радянській владі не долучилися до такого міжнародного захисту, адже тоді СРСР, як і раніше Австро-Угорська та Російська імперії, не була підписантами Бернської конвенції.

На українських землях закони (польський, румунський, чехословацький) про авторське право ввели правову регуляцію авторського права на європейський рівень. Законодавство західної правової традиції зумовило подальший розвиток доктрини авторського права. У Східній Галичині позитивними тенденціями регулювання авторського права були поширення конвенційних принципів: подвійної природи авторських прав, презумпції авторства, недоторканності немайнових прав, обов'язку цитування. Норми румунського закону заклали основи для формування принципів взаємності правової охорони прав автора та незмінюваності твору, а відтак поваги до одного з основних немайнових прав автора – недоторканності твору. Дія чехословацького закону на Закарпатті зонайменше сформувала усвідомлення принципу єдності та винятковості авторського права.

Проте, після приєднання цих територій до СРСР, ці прогресивні новели в практиці радянського правового регулювання авторських прав не закріпилися. Після Другої світової війни, коли етнічні українські землі були зібрані у складі СРСР було здійснено уніфікацію правової системи на всіх територіях сучасної України.

Список використаних джерел:

1. Довгань Г. В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис... канд. юрид. Наук: 12.00.01. Львів. 2008. 222 с. URL: <https://pravo.studio/intelektualnoji-vlasnosti-pravo/visnovki-90144.html>
2. Іващенко В. А. Польська модель охорони авторського права в Східній Галичині у 1821–1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 96–98.
3. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Північної Буковини в 1819–1939 рр. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 10–13.
4. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Закарпаття 1918–1938 рр. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 45–48.

5. Міхневич Л.В. Законодавче закріплення авторського права на українських землях Австрійської (Австро-Угорської) імперії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2022. Ч. 1. № 72. С. 55–60.
6. Міхневич Л.В. Правова регуляція авторського права на українських землях Російської імперії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2022. Ч. 1. № 73. С. 13–18.
7. Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskiem. URL: [https://pl.wikisource.org/wiki/Prawo_autorskie_\(ustawa_z_29_marca_1926_r.\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Prawo_autorskie_(ustawa_z_29_marca_1926_r.)) (дата звернення: 17.12.2022).
8. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-autorskie-i-prawa-pokrewne-16795787> (дата звернення: 17.12.2022).
9. Lege nr. 126 din 28 iunie 1923 asupra proprietății literare și artistice. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/24108> (дата звернення: 23.12.2022).
10. Zakon ze dne 24. listopadu 1926 o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým (o právu autorském). URL: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onr6mjzgi3f6mrrhawta> (дата звернення: 16.01.2023).